

УДК 342.6

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.3>

Т. О. Чепульченко, кандидат юридичних наук,
доцент, факультет соціології і права Національного технічного
університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Н. О. Левіцька, студентка
факультету соціології і права Національного технічного
університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджено діяльність інституту глави держави з урахуванням конституційно-правового аспекту та визначено його перспективи розвитку в Україні. Інститут Президента в статті розглядається як юридична конструкція, яка визначається як система взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих елементів. Досліджуючи інститут президентства, звертається увага на те, що його можна розглядати як інститут держави і як інститут права (правовий інститут), а щодо статусу глави держави, то у статті виділені його три основні виміри.

У науковій роботі окремо досліджується історія становлення інституту президентства на території України та здійснюється її періодизація. Визначаються роль і значення цього інституту в державному механізмі України. Зазначається, що інститут президентства є невіддільною частиною новітньої політичної історії України, перебуваючи у стані безперервного розвитку та вдосконалення, він покладає надії на великі перспективи свого політичного розвитку. Також окремо наголошується на політико-психологічному сприйнятті інституту громадянами України, з'ясовується наскільки інститут президентства психологічно збігається із ментальністю української нації.

Одним із пріоритетних завдань дослідження є визначення найперспективніших напрямів діяльності інституту президентства та положень, на яких він повинен ґрунтуватися на цьому етапі свого розвитку. Беруться до уваги визначення таких основних перспектив розвитку інституту глави держави, які включають такі змістовні частини: що необхідно зробити задля вдосконалення інституту президентства в Україні та які практичні рекомендації слід розробити. Всі дослідження, які проводяться, керуються думками досвідчених вчених.

Загалом вивчення теми «Перспективи розвитку інституту президентства в Україні» полягає у дослідженні процесів становлення, розвитку та функціонування цього інституту на території нашої країни.

Ключові слова: глава держави, Президент України, президентська влада, інститут президентства.

T. A. Chepulchenko, N. A. Levitskaya. Prospects of development of institute of presidency in Ukraine

The article investigates the activity of the head of state institute, taking into account the constitutional and legal aspect and defines its prospects for development in Ukraine. The President's Institute is regarded in a scientific article as a legal construction, defined as a system of interrelated and complementary elements. Researching the presidency institute draws attention to the fact that it can be considered as an institute of the state and as an institute of law (legal institute), and in relation to the status of the head of state, the article outlines its three main dimensions.

The scientific work separately investigates the history of the establishment of the Presidency Institute in the territory of Ukraine and carries out its periodization. The role and importance of this institute in the state mechanism of Ukraine are determined. It is noted that the Presidency Institute is an integral part of the recent political history of Ukraine, being in a state of continuous development and improvement, it places hope in the great prospects of its political development. Also, the political and psychological perception of the institute by the citizens of Ukraine is emphasized, as well as the extent to which the presidency institute psychologically coincides with the mentality of the Ukrainian nation.

One of the priorities of the study is to identify the most promising areas of activity of the Institute of the Presidency and the provisions on which it should be based at this stage of its development. The following are the main perspectives for the development of the Head of State's Institute, which include the following substantive parts: what needs to be done to improve the Presidency Institute in Ukraine and what practical recommendations should be developed. All research conducted is guided by the opinions of experienced scientists.

In general, the study of the theme "Prospects for the development of the Presidency Institute in Ukraine" is to study the processes of formation, development and functioning of this institute in the territory of our country.

Key words: Head of State, President of Ukraine, Presidential power, Institute of Presidency.

Постановка проблеми. В Україні як в демократичній державі громадське суспільство через свої інститути безпосередньо впливає на формування інституціями політики, яка контролює їх відкриту діяльність, реально спонукаючи чиновників служити інтересам людей. У цьому разі винятково актуальним є питання

© Т. О. Чепульченко, Н. О. Левіцька, 2020

гарантування органами публічної влади України ефективних методів їх співпраці із громадськістю, оскільки саме вони є вагомим фактором створення умов для участі громадян у здійсненні публічної політики.

Актуальність дослідження цієї теми полягає в тому, що посада Президента відіграє важливу роль у державному механізмі, оскільки незалежно від політичної системи та виду республіканської форми правління, виборний голова є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності країни, додержання Основного Закону, прав і свобод людини та громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток досліджень щодо діяльності та перспектив розвитку інституту глави держави, його історії, політико-психологічного сприйняття цього інституту громадянами України зробили такі вчені: В.В. Сухонос, О.В. Красногор, І.Ю. Клінова, М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.Г. Денисюк, В.О. Корнієнко, В. Мельниченко і багато інших.

Мета статті – визначити перспективи розвитку інституту глави держави в Україні, враховуючи його конституційно-правовий аспект та беручи до уваги історію становлення, політико-психологічне сприйняття та роль і значення інституту президентства в межах нашої країни.

Виклад основного матеріалу. У науці конституційного права категорія «глава держави» розкривається через два поняття: «інститут глави держави» та «статус глави держави». При цьому вони співвідносяться між собою як форма (інститут) та зміст (статус), тобто інститут глави держави розкривається через його статус. Досліджуючи інститут глави держави, слід наголосити, що його можна розглядати як інститут держави і як інститут права (правовий інститут). Спираючись на думку В.В. Сухоноса, відзначимо, що інститут глави держави є саме інститутом держави. Як правовий інститут глави держави має міжгалузевий характер, адже він притаманний як конституційному праву (конституційно-правовий інститут глави держави), так і адміністративному (адміністративно-правовий інститут глави держави), а також міжнародному праву (міжнародно-правовий інститут глави держави). Щодо статусу глави держави, то він має три основні виміри: структурний (положення в системі органів), функціональний (функції, повноваження та відповідальність) та організаційний (формування та припинення повноважень). [1, с. 65–66].

Для того щоб дослідити діяльність інституту глави держави та визначити перспективи його подальшого розвитку, важливо розуміти та уявляти історію становлення інституту Президентства на теренах України. Її можна поділити на періоди:

- перший період: 10-ті роки ХХ століття, коли загальні засади інституту Президента формувалися в програмних документах політичних партій та в політико-правовій доктрині того часу;
- другий період: 1918–1921 рр., коли вперше в історії України була спроба заснувати пост Президента;
- третій період пов'язаний із діяльністю радянської влади на теренах України, коли інститут президента досліджувався лише доктринально як інституція буржуазних держав;
- четвертий період: 1990 рік – період заснування посади Президента СРСР;
- п'ятий період: 1991 рік – заснування посади Президента України та прийняття перших нормативно-правових актів, які регулювали його правовий статус;
- шостий період: 1996 рік – закріплення інституту Президента в Конституції України [2].

З часом стало очевидно, що Конституція України потребує змін передусім у частині демократизації державної влади. Можливість внести зміни до Конституції України з'явилася лише у 2004 році. Як відомо, Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року. № 2222-IV помітно змінив правовий статус глави держави, як результат президентсько-парламентська форма правління в Україні була змінена на парламентсько-президентську. Згодом, у 2010 році, Україна повернулася до президентсько-парламентської форми правління. Однак перемога «Революції Гідності» 2014 року установила парламентсько-президентську форму правління, яка залишається незмінною донині.

Розуміючи історію становлення інституту глави держави в Україні, постає питання: яка ж роль та значення цього інституту в державному механізмі України?

У більшості країн світу, а саме: США, Кіпр, Франція, інститут Президента є одним із найважливіших елементів державного механізму. Президент як глава держави – особа, що займає формально вище місце у структурі державних органів влади, здійснює функцію представництва держави. У такому розумінні глава держави розглядається як одна з вищих владних інстанцій [4].

Інститут Президента як юридичну конструкцію можна визначити як систему взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих елементів, що мають таку внутрішню побудову: 1) порядок обрання Президента; 2) його правове становище в структурі органів державної влади; 3) функції та повноваження Президента; 4) припинення повноважень глави держави; 5) відповідальність Президента за державну зраду і порушення конституції. Отже, інститут Президента у найбільш загальній формі можна визначити як систему конституційно-правових норм, що регулюють формування та функціонування президентської влади, а також деякі питання, пов'язані із забезпеченням безперервності та наступності цього важливого органу держави [3, с. 91].

Вивчаючи правову природу глави держави у країнах з республіканською формою правління, а саме Португалію, Румунію, Францію тощо, можна дійти висновку, що в них главою держави є президент, правовий статус якого відрізняється чотирма визначальними особливостями. *По-перше*, в основному пост глави держави

є персональним. Але існують окремі випадки, коли завдання, які покладені на главу держави, здійснюються колегіальними органами. Наприклад, у Швейцарській Конфедерації відповідно до Союзної конституції від 18 квітня 1999 р. функції глави держави і уряду виконує Союзна Рада, яка «є верховною керівною та виконавчою владою Союзу». Другою особливістю є те, що влада Президента юридично є похідною від народу (корпусу виборців) або іншого органу – Парламенту, або спеціально призначеної виборчої колегії за участю членів органу народного представництва. Президент як особа, що займає вищу посаду республіки, завжди обирається, крім випадків, коли цей пост обіймається у результаті державного перевороту. Третьою особливістю правової природи Президента як юридичної форми глави держави є визначений строк президентських повноважень. Президент зазвичай обирається на певний строк, який установлюється Конституцією (наприклад, від 1 року – в Швейцарії; до 7 років – в Італії та Ірландії). У більшості країн світу конституції не забороняють переобрання не більше ніж на 2 строки. Проте конституції деяких держав не регламентують узагалі цю позицію, що призводить, як показує конституційно-правова практика, до встановлення пожиттєвого президентства (наприклад, КНДР, Малаві та інші). Четвертою особливістю правової природи Президента як глави держави можна признавати його обмежену відповідальність за свою діяльність. Президент в принципі не несе відповідальності за свою діяльність, але, на відміну від монарха, його невідповідальність має певні визначені законом межі. Зокрема, конституції республік зазвичай передбачають інститут імпичменту, за допомогою якого є можливим дострокове припинення повноважень глави держави [4].

Наступне, не менш важливе питання, яке слід розглянути, – це політико-психологічне сприйняття інституту Президентства в Україні.

Введення в державу інституту президентської влади пов'язано з постійними демократичними перетвореннями, що проводяться в Україні. Президент в Україні – це не тільки лідер, а ще й певна система, в якій задіяні всі зацікавлені в політиці особи. Роль інституту президентства є актуальною. Але впливовість цієї інституції в кожній державі різна. Президент або є державним лідером, або функції «слуги народу» приймає на себе глава уряду.

Але наскільки інститут президентства психологічно збігається із ментальністю української нації? Сьогодні існують різні погляди на інститут президентства в Україні, що свідчить про певну спірність цього питання. Його доцільність та спрямованість є нерідко протилежними, тому влада президента здатна стати знаряддям демократичних перетворень, вона спроможна встановити режим особистої влади. Президентство містить у собі різні можливості: з одного боку, політиками не заперечується можливість скасування інституту глави держави, з іншого – наявні потреби і сподівання громадян, пов'язані із особою президента у державі. Через це розуміння політико-психологічних особливостей функціонування і дієвість цієї інституції є досить актуальним, особливо для українців, що перебувають в процесі трансформації.

На цей час серед громадян України часто можна почути думку, що українське суспільство потребує сильного лідера, який може і повинен вивести країну з кризи, вирішити всі проблеми. Український менталітет такий, що громадяни й досі жалкують за сильним лідером. Коли колективна надія реалізується в конкретній особі, він частково втілює надії на здійснення цього редуکتивного принципу. Практично будь-який керівник у кризовий період спроможний виступити уособленням колективно-бажаного політичного дива. Українці зараз прагнуть мати президента, який спроможний вирішити їхні проблеми, оскільки так зручно, коли є слуга народу, який є ніби «царь-батюшка», котрий і захистить, і покарає винних [5].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, розглянувши попередні питання, можна сказати, що інститут президентства на цей період свого існування перебуває на найвищому рівні свого розвитку. Відбувається посилення президентських інституцій, зокрема однієї із найважливіших – Офісу Президента України, який безперервно забезпечує повноцінне здійснення конституційних повноважень глави держави.

Треба звернути увагу на найреальніші перспективи розвитку інституту президентства в Україні, зазначивши, що вони мають ґрунтуватися на таких положеннях:

По-перше, незаперечна пріоритетність розвитку України як демократичної та правової держави передбачає народовладний характер обрання та функціонування загальнонаціонального представницького органу та його наслідковий вплив на реалізацію державного управління.

По-друге, глава держави повинен бути одноособовим державним органом, наділеним належними правообов'язками, який постає невіддільним складником цілісної та функціональної системи і має діяти на основі, в межах компетенцій та у спосіб, визначений Конституцією та законами України.

По-третє, коригування Основного Закону України в тій частині, що стосується глави держави, має бути дуже поміркованим, обережним, а найголовніше – упорядкованим процесом [6, с. 21].

З огляду на вищезазначені положення основними напрямками підвищення статусу президентства в Україні має стати:

- забезпечення реалізації конституційних положень щодо визначення України як правової, демократичної та соціальної держави;
- удосконалення та прийняття нових нормативно-правових актів, на які буде покладено завдання щодо здійснення системного регулювати суспільних відносин;

– удосконалення правового регулювання взамовідносин Президента України з Верховною Радою України та органами державної виконавчої влади;

– коригування основного Закону України в тій частині, що стосується глави держави, що має бути дуже зваженим і обережним, а головне – системним процесом.

Сьогодні в Україні здійснюється політико-правова реформа, яка пропонує перерозподіл функцій і повноважень законодавчої та виконавчої гілок державної влади, а також Президента України, що неупереджено віщує створення капітальних теоретичних основ подальшого функціонування інституту глави держави. Президент мусить залишатися слугою народу, але при цьому його повноваження повинні бути збалансованими з механізмами їхнього втілення. Зосередження повноважень в руках Президента спричиняє функціональний крах владного механізму. Проблеми зростають, але вирішити їх Президент інституційно не спроможний, а Уряд позбавлений самостійно щось вирішувати. Глава держави має широку компетенцію і нагляд за виконавчою гілкою влади, про що свідчать частини 10–12 статті 106 Конституції України, а саме там зазначено, що Президент України вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України; призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора тощо.

Підсумовуючи, можна зазначити, що починаючи з існування інституту Президента України, він знаходиться в постійній динаміці та розвитку. Це є результатом відсутності в Україні достатнього досвіду функціонування інституту президента, що є об'єктивним, зважаючи на тривалий час відсутності самостійної Української держави.

Слід зазначити, що в цьому процесі Україна вже досягла деяких позитивних результатів, на яких не можна зупинятися. Треба зауважити, що пошук такої моделі інституту Президента України, яка могла б забезпечити належне функціонування політичної, економічної, соціальної та інших сфер суспільного життя може тривати безкінечно. Тому на цей час пріоритетним завданням інституту глави держави є повернення довіри народу до президента шляхом закінчення початих реформ у сфері економіки, освіти та медицини. Це послужить поштовхом до виходу із політичної кризи та децентралізації влади в Україні.

Список використаних джерел:

1. Сухонос В.В. Інститут глави держави в конституційному праві : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011 р. С. 65–66.
2. Науковий блог. Національний університет «Острозька академія» / Історія становлення інституту Президента України. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2013/istoriya-stanovlennya-instytutu-prezydenta-ukrajiny>.
3. Горлач М.І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 191.
4. Науковий блог. Національний університет «Острозька академія» / Поняття та значення інституту Президента України. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2013/ponyattya-ta-znachennya-instytutu-prezydenta-ukrajiny/>.
5. Денисюк С.Г., Корнієнко В.О. «Політико-психологічні чинники сприйняття Інституту Президентства в Україні» Інститут Президента України в системі державної влади України: матеріали наукової конференції. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014 рік. С. 28–31.
6. Мельниченко В., Плахотнюк Н. Інститут президентства в Україні стан та перспективи розвитку. *Право України*. 2009. № 12. С. 18–29.
7. Міхрін В.К. Інститут Президентства в Україні: перспективи розвитку. URL: <http://www.srw.kspu.edu/?p=997>.